УДК 821.111’06.09:929.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.19

АРТЕФАКТНІ ГЕРАЛЬДИЧНІ СИМВОЛИ У ТВОРАХ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ARTEFACTUAL HERALDIC SYMBOLS IN THE ENGLISH FICTION LITERATURE

Мойсеюк Ю.М.,
orcid.org/0000-0003-3498-7707
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Берладин О.Б.,
orcid.org/0000-0001-6002-108X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Коломєєць В.М.,
orcid.org/0009-0006-9247-3092
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті здійснено всебічне дослідження основних артефактних геральдичних символів як елементів культурної пам’яті та мовно-символічних конструктів, що формують специфічну систему геральдичного коду. Ці символи розглядаються крізь призму їхньої вербалізації у блазонах – традиційних описах гербів, створених за допомогою усталених мовних формул і структур. Кожен геральдичний артефактний символ представлений певною лексемою або комплексом лексем, іноді фразеологічними сполуками, які утворюють мікросистему спеціалізованої геральдичної мови. Ця мова, що поєднує риси описовості, символічності та образності, знаходить своє відображення у прозових і поетичних творах англомовної художньої літератури, де геральдичні образи набувають додаткових культурно-естетичних конотацій.

Виділено основні характеристики артефактних геральдичних символів, уточнено їхні функції та окреслено потенціал мультимодального підходу до інтерпретації геральдичних слів-символів, що поєднує візуальні, вербальні та концептуальні рівні аналізу. Здійснено класифікацію артефактних геральдичних лексем за семантико-функціональними параметрами – на соціальні й релігійні, зображальні й виражальні, що відображає багатовимірність їхнього змістового поля.

Окрему увагу приділено символіці щита як головного елемента герба – центрального артефактного символу, який вміщує більшість інших геральдичних фігур і слугує основою семантичної структури герба. Детально проаналізовано артефактні геральдичні слова-символи, пов’язані зі зброєю, одягом, музичними інструментами, оскільки саме вони вербалізують концепти СИЛА, ЗАХИСТ, БАГАТСТВО, ВОЛЯ, ВІДДАНІСТЬ, ПРАВДА, ВИЩІСТЬ, ВЛАДА, НЕВОЛЯ тощо. Ці концепти розглядаються як ключові елементи геральдичного дискурсу, що репрезентують ціннісні орієнтири культури й формують художній простір символічних смислів у англомовній літературній традиції.

Ключові слова: геральдика, артефактні символи, щит, блазон, концепт, мультимодальність, англомовна художня література.

The article presents a comprehensive study of the main artefactual heraldic symbols as elements of cultural memory and linguistic-symbolic constructs that shape a specific system of the heraldic code. These symbols are examined through the prism of their verbalization in blazons – traditional heraldic descriptions created with the help of fixed linguistic formulas and structures. Each artefactual heraldic symbol is represented by a particular lexeme or a set of lexemes, sometimes by phraseological units that form a microsystem of the specialized heraldic language. This language, combining features of descriptiveness, symbolism, and imagery, is reflected in prose and poetic works of English language fiction, where heraldic images acquire additional cultural and aesthetic connotations.

The study identifies the main characteristics of artefactual heraldic symbols, specifies their functions, and outlines the potential of a multimodal approach to the interpretation of heraldic word-symbols, integrating visual, verbal, and conceptual levels of analysis. A classification of artefactual heraldic lexemes is proposed according to semantic and functional parameters – into social and religious, representational and expressive types – revealing the multidimensional nature of their meaning.

Special attention is given to the symbolism of the shield as the main element of the coat of arms – the central artefactual symbol encompassing most other heraldic figures and serving as the basis of the heraldic semantic structure. Detailed analysis is provided of artefactual heraldic word-symbols denoting weapons, clothing, and musical instruments, as they verbalize concepts such as STRENGTH, PROTECTION, WEALTH, WILL, DEVOTION, TRUTH, NOBILITY, POWER, BONDAGE, etc. These concepts are considered key components of heraldic discourse, representing cultural value orientations and shaping the artistic space of symbolic meanings in the English literary tradition.

Key words: heraldry, artefactual symbols, shield, blazon, concept, multimodality, English language fiction.

Серед різноманітних потреб людини існує та, яка гостро відрізняє її від тварин – це потреба в символізації, яка притаманна людському мисленню в цілому. Символ має дуже важливе значення як у повсякденному житті людини, так і у світі мистецтва, науки та культури.

Серед символів знаходимо їх особливий тип, відомий як родова емблема або герб. Герб – це різновид спадкової емблеми, розрізнювального знаку, на якому сполучення кольорів, предметів та фігур має символічне значення.

Оскільки герби досягли найбільшого розквіту в середньовіччі, в період хрестових походів та лицарських турнірів, класичний герб тісно пов'язаний з обладунком лицаря. Його головні елементи: *shield* (щит), *helm* (шолом), *crest* (нашоломник або клейнод), *mantle* (намет) [1, с. 88]. Кожна з цих деталей є так званим артефактом. Отже, у статті порушено проблему інтерпретації артефактних геральдичних символів як мовно-культурних конструктів, що формують систему геральдичного коду в контексті англомовної художньої літератури. Спираючись на попередні праці з геральдики, лінгвокультурології та семіотики, в тексті розвиваються ідеї про взаємодію вербального й візуального у геральдичному дискурсі. **Мета статті** полягає у системному аналізі артефактних геральдичних символів, уточненні їхніх функцій і розробленні класифікації за семантико-функціональними параметрами з урахуванням мультимодального підходу.

Символіка щита. Основою для створення герба слугує щит. Слово-символ ***щит*** зазвичай трактується як символ захисту та укриття. У романі Т. Мелорі «Смерть Артура», де Сер Балін обмінюється щитами з іншим лицарем, геральдичні символи якого невідомі широкому загалу, і внаслідок цього опиняється під загрозою, але якби він тримав свій власний щит, на нього б ніхто не наважився посягнути: *She said, 'O knyght Balin, why have ye lefte your owne sheld? Allas! Ye have put yourself in grete daunger, for by your sheld ye shold have ben knowen…'* [2, с. 79]. Проте захисна функція не завжди спрацьовує: герой розколює щит супротивника, щит не захищає свого власника, і цей символ може перетворитися на анти-символ, як у відомому перекладі давньоанглійської поезії А. Теннісоном: *He with his Brother, Edmund Atheling, Gaining a lifelong Glory in battle, Slew with the sword-edge There by Brunanburh, Brake the shield-wall, Hew'd the linden-wood, Hack'd the battle-shield* [3, с. 485]. Слово-символ *щит* здатне функціонувати в текстах як власна назва: *My missus has to buy the kids' clothes down the jumble sale and if she wants a pair of nylons they come off the Green Shield stamps* [9, с. 335].

При описі символіки щита прийнято називати правою частиною те, що ми бачимо зліва, і навпаки. Положення щита також має символічне значення – він буває зображений перевернутим. Такі щити означали, що їхні володарі мертві: *'Ryght so sir Launcelot departed, and whan he com to the Chapell Perelus he alight downe and tyed his horse unto a lytyll gate. And as sone as he was within the chyrche-yerde he sawe on the frunte of the chapel many fayre ryche shyldys turned up-so-downe, and many of tho shyldis sir Launcelot had sene knyghtes bere byforehande'* [2, с. 167].

Якщо лицарі молоді і не встигли прославити себе турнірними та бойовими перемогами, вони носять звичайний білий щит без будь-яких кольорів і фігур, який позначається лексемою *vergescu*: *Lancelot picked three knights who were recommended by the young damsel to go with him, and he arranged that all four of them should bear the vergescu. This was the white shield carried by unfledged knights…* [4, с. 29].

Vergescu носять також лицарі королеви – спеціально підібраний загін: *She had left her bodyguard behind – the Queen's knights, who all bore the vergescu…*[4, с. 152].

Слово-символ щит зустрічається у багатьох творах англомовної літератури, наприклад: *His siluer shield, now idle maisterlesse* [9, с. 95], *Thy beauty's shield, heart-shap'd and vermeil dyed?* [5, с. 209],

This knowledge that in the end everything must crumble but a woman's work is her rock and her shield, a strong fortress, a faithful lover [9, с. 2117],

It was advice Erika took seriously, distancing herself from Fritz as much as possible and adroitly using Rosa as a shield [9, с. 231].

У першому прикладі щит набуває певної колористичної ознаки, вираженої епітетом «срібний». Символіка срібла виражає стриманість, благородство. У наступному прикладі подається характеристика не лише кольору, а й форми шита, причому виражена лексемою буденного вжитку *heart-shap'd* замість геральдичної лексеми. Тобто автори художніх творів, які використовують описи гербів, не завжди послуговуються блазонною мовою, передаючи символіку щита нейтральними лексемами буденної англійської мови: *one shylde was enewed with whyght and that othir shylde was rede* [2, с. 110]. У кінцевих прикладах спостерігаємо втілення найпоширенішого символічного трактування щита як символа захисту та укриття, звідси дериват enshielded означає

‘прихований, укритий’. Ці асоціації базуються не лише на фізичному досвіді, коли щит як фізичний об’єкт здатен перешкоджати посяганню на життя його власника, а й на емпіричному рівні, коли сама лише наявність щита ідентифікує його власника і оберігає його від нападу.

Символіка гербових фігур. Окрім символьних характеристик щита, аналізуємо фігури, які він вміщує. Чотири основні поділи щита (розтин, перетин, скіс праворуч і скіс ліворуч) можуть поєднуватися найрізноманітнішими способами. З виокремленням менших частин поля утворюються головні (почесні) та другорядні геральдичні символи, які геральдисти називають фігурами. До почесних геральдичних фігур належать *chief* (глава), *bend* (перев'яз), *pale* (стовп), *fess* (пояс), *chevron* (кроква або шеврон), *cross* (хрест). Кожна з фігур несе своє символічне навантаження. Так, Т. Мелорі створивши вигаданий герб для Мордреда, невипадково помістив на щит перев’яз, бо різновид перев’язу (*bend sinister*) вважається серед герольдів символом незаконнонародженості: *for he beryth a shylde of sylver and blacke bendis* [2, с. 587]. Всі відомі легенди артуріанського циклу підтверджують, що Мордред був позашлюбним сином Артура.

Другорядних геральдичних фігур існує понад три сотні: *inescutcheon* (щиток або серце щита), *quarter* (вільна частина), *bars* (брусок), *label* (турнірний комір), *roundel* (коло або монета), *lozenge* (ромб) тощо. На щиті зображають також гербові фігури, які умовно називають негеральдичними, хоча більшість із них ніде, крім гербів, не зустріти. Вони поділені на три групи: природні, штучні та фантастичні (легендарні).

До природних символів відносять зображення людей (а також янголів, святих, демонів), частин людського тіла, тварин, птахів, комах, рослин, стихій, річок, гір та подібних явищ. Фантастичні (легендарні) символи представлені переважно зооморфними фігурами з античної та середньовічної міфології: кентавр (*centaur*), одноріг (*unicorn*), фенікс (*phoenix*), саламандра (*salamander*) тощо.

Штучними символами прийнято називати різноманітні предмети, створені людиною: знаряддя праці, кораблі, будівлі, музичні інструменти, але найбільшу частину цієї групи символів займає зброя – шоломи, мечі, стріли, арбалети, сокири тощо. Приклад вживання таких слів-артефактів зброї у художній літературі, а саме у Террі Пратчетта: *Dragon found the page he had been looking for and turned the book around. This was his escutcheon,' he said.*

Vimes looked down at the familiar sign of the morpork owl perched on an ankh. It was atop a shield divided into four quarters, with a symbol in each quarter.

'What's this crown with a dagger through it?'

'Oh, a traditional symbol, ah-ha. Indicates his role as defender of the crown.'

'Really? And the bunch of rods with an axe in it?' He pointed.

'A fasces. Symbolizes that he is . . . was an officer of the law. And the axe was an interesting harbinger of things to come, yes? But axes, I'm afraid, solve nothing.'

Sometimes heraldry is nothing more than the art of punning.'

До лексем на позначення зброї відносимо опис зображення двох схрещених мечів золотавого кольору на червоному фоні (див. мал.4): *gules, two swords, saltire-wise, or* [6, с. 57],

Рис. 1. Герб з роману «Кларісса»

Лексема-символ, яка співпадає з ім’ям концепту СМЕРТЬ, підсилюється словесним символом двох перехрещених кинджалів: *It bore, in enamel, a death’s head above two crossed daggers* [9, с. 78].

Ми навіть дізнаємося про історію племені міцтеків, відбиту в легендах, з зображення стріл на луку на їхніх гербах: *Upon this story is founded the lordship of all the caciques of Mizteca, and upon their descent from this mighty archer, their ancestor. Even to this day, the chiefs of the Miztecs blazon as their arms a plumed chief with bow and arrows and shield, and the sun in front of him setting behind gray clouds.* [9, с. 43].

Стріли – типовий збройний артефакт у блазонах: *‘Lo!’ seyde she, ‘syeste thou yondir pavylyon that is all the coloure of inde?’ And all manner of thyng that there is aboute, men and women and horsis, trapped shyldis and sperys, was all of the coloure of inde. ‘And his name is sir Parsaunte of Inde, the most lordlyest knyght that ever thou lokyd on’* [2, с. 228].

Зазначимо також, що всі символи в гербі тісно зв’язані між собою. У гербових сполуках важливо не оминути увагою та інтерпретацією жодний символ, оскільки він може змінити значення всього герба в цілому.

Рис. 2. Герб Норвегії

Так, якщо розглянути зміни в гербі Норвегії після вступу країни до НАТО, які полягають в тому, що до золотавого лева додано секиру, а його кігті стали чорними (*gules, a lion rampant or, crowned and bearing an axe with blade argent* – див. мал. 2), то отримаємо виражений символічний акцент на тому, що з того часу політика країни виходить з доктрини опори на військову силу, оскільки сокира як різновид зброї позначає загрозу та самозахист, а дрібні деталі тварини, зафарбовані відмінним від її тіла кольором, означають озброєння (відповідно, така тварина в геральдиці називається озброєною) і виражають агресію або гнів, вимоги або наступ.

Друга за чисельністю група геральдичних слів-артефактів у блазонах – лексеми одягу. …*a loose surcoat, or cassock, of rich blue velvet, open at the sides…* [8, с. 25].

Так, в описі гербової мантії у романі Вальтера Скотта „Квентін Дорвард" реалізуються концепти БАГАТСТВО, ВОЛЯ, ВІДДАНІСТЬ, ПРАВДА, ВИЩІСТЬ. Тут лексема *cassock* активує декілька пов'язаних між собою концептів. Один концепт ЗАХИСТ може бути вербалізований у блазонах лексемами тематико-понятійної групи «одяг» (*mantle, chaperon, chaperonnet, pavilion*, які означають різновиди плащів та капелюхів і укривають людину від холоду, опадів та інших природних явищ) або групи артефактів (*treille, fret, clouce*, *lattice* – група синонімів на позначення грат, що здатні актуалізувати вищезазначений концепт, оскільки відділяють свій світ, свою територію від чужого, невідомого простору).

Звертання до одного з персонажів твору В.Скотта яскраво виражає прагматичну інтенцію адресанта залякати свого партнера по комунікативній ситуації апеляцією до концепту СИЛА. "*Will you, a wandering beggar, put yourself on terms of resistance against belted knights*?" [9, с. 76].

В зазначеному випадку геральдичний елемент поясу вербалізував саме концепт СИЛА, оскільки до поясу чіплялися елементи зброї, зокрема, меч.

Вербалізація концепту ВЛАДА відбувається через зображення одягу в гербі, який також міг стати символом претензій на верховенство або зазіхань на владу:"*this doublet hung unbuttoned over a close dress of scarlet mantle*" [9, с. 24].

Символи-артефакти виражають значущу інформацію. Так, Ребекка, спостерігаючи з вікна, описує герб лицаря під час облоги замку на прохання Айвенго з метою дізнатися, чи отримають вони надію на порятунок: *These appearances she hastily communicated to Ivanhoe, and added, ``The skirts of the wood seem lined with archers, although only a few are advanced*

from its dark shadow." ``Under what banner?" asked Ivanhoe. ``Under no ensign of war which I can observe," answered Rebecca.``A singular novelty," muttered the knight, ``to advance to storm such a castle without pennon or banner displayed!---Seest thou who they be that act as leaders?" ``A knight, clad in sable armour, is the most conspicuous," said the Jewess; ``he alone is armed from head to heel, and seems to assume the direction of all around him." ``What device does he bear on his shield?" replied Ivanhoe. ``Something resembling a bar of iron, and a padlock painted blue on the black shield.' [7, с. 574].

Слова-символи артефактного змісту сповнені мультимодальної образності. На нашу думку, своєрідний синестезійний ефект присутній в описі ірландського герба: *The standard of the United Irishmen was now hoisted. It displayed a gilded harp formed on a banner of green silk, surrounded with the mottoes of "Erin-go-bragh," and "Liberty and Equality." In martial music the insurgents at Larne were deficient; for they had only one drum and one fife; but these animated their spirits with the sounds of national airs, and they had just begun their march to the tune of "The Volunteer's Quick Step".*

В цьому випадку мультимодальність реалізується у взаємодії тексту, графіки та аудіальних асоціацій.

Словесні символи труб і ріжка на гербі вербалізують концепт ПОСЛАННЯ. В одному з романів блазон герба з цими мовними знаками згадується саме перед важливими зборами. Лексема на позначення сопілки або ж волинки у блазоні герба Вернонів дає нам зрозуміти, що члени їхньої родини є вісниками, посланцями: "*Brave knight, with pipes on shield", ycleped Vernon…*"*And do you not know our cognisance, the pipes?*" [9, с. 201].

Репрезентативну/ідентифікаційну функцію виконує блазон у наступному прикладі, де благородний лицарь Дюнуа, використовуючи геральдичну мову, ідентифікує себе як француза, який

ніколи не буде підкорений і не долучить до свого герба ворожої геральдичної корони: *Enough, enough, said Dunois, my bar sinister may never be surmounted by the coronet of Croye – I will live and die French* [8, с. 537].

Концепт НЕВОЛЯ у блазоні герба корелює з геральдичною фігурою грат. Проте цей самий референт здатен слугувати медіатором концепту ЗАХИСТ. Тобто один і той самий концепт виявляється амбівалентним, містить у собі полярні компоненти змісту, які активуються залежно від текстуальної реалізації: "*Sable, a musion passant Or, oppressed with a trellis gules, cloue of the second*" [9, с. 211].

Золотий кіт на чорному фоні, закритий червоною решіткою, символізує людину знатного походження, яка має владу і багатство, і несе смерть своїм ворогам, але за певних обставин вимушена перебувати або за межами країни, або в ув'язненні.

Артефактні слова-символи також можуть являти собою фразеологізм. Так, ФО *the three golden/brass balls* буквально розуміється як три золоті або мідні кулі: але три кулі (до речі, символ не тільки багатства, але й Святого Миколая) були зображені на родинному гербі Медичів, яким першим із купців дозволили мати герб. Ці банкіри з Ломбардії були найвідомішими володарями ломбардів у Європі того часу: *Only I just wish people wouldn't quote Lincoln or the Bible, or hang out the flag or cross, to cover up something that belongs more to the bank-book and the three golden balls* [9, с. 83].

Артефактні геральдичні слова-символи можемо класифікувати на соціальні або релігійні, зображальні або виражальні.

Соціальні геральдичні символи є атрибутивно-статусними ознаками індивідів, що входять в ті або інші соціальні групи в загальній структурі суспільної системи. Вони є відображенням ідейно-ціннісних і нормативно-буденних уявлень про місце і роль певних соціальних груп, що традиційно закріплюються в суспільстві. Будь-який герб або прапор є соціальним символом, наприклад, Босеан – чорно-білий прапор духовно-лицарського ордену тамплієрів:

The shouts of both parties augmented the fearful din, the assailants crying, `Saint George for merry England!' and the Normans answering them with loud cries of `En avant De Bracy! Beauseant! Beauseant'[7, с. 24].

Релігійні геральдичні символи сформувалися в процесі виникнення і ствердження тієї або іншої релігії. Релігійний геральдичний символ не тільки дає уявлення про сутність людини, її місце і роль у світі, про її зв'язок з Богом, але й регламентує в етичному зрізі відносини між людьми. Найвиразніший релігійний геральдичний символ – хрест: *Anone a munke ledde hym behynde an awter where the shylde hinge as whyght as ony snowe, but in the myddys was a rede crosse* [2, с. 877]. Символ хреста, зображений зі вкороченими краями, вважається другорядним символом. Таких різновидів хреста у геральдиці існує біля чотирьох сотень: *the cross botonny, the cross flory, the cross moline, the cross potent, the cross patée or formée, the cross patonce, the cross crosslet*. У прикладах неодноразово зустрічається символіка хреста, яка є багатою на тлумачення. Згідно словника символів, цей «знак всіх знаків» слугує релігійним охоронним символом майже в усіх культурах світу. Хрест може символізувати людину, Бога, віру. Розглянемо наступний приклад: *the whyght shylde with the rede crosse* [2, с. 1020]. Лицар Галахад в романі Т.Мелорі отримує білий щит з червоним хрестом з храму, тобто хрест символізує християнську віру, а також страждання, оскільки він був намальований на щиті кров'ю Йозефа Аріматейського, а білий колір щита символізує чистоту думок Галахада, його благочестність і навіть, можливо, дозвіл побачити чашу Грааля.

Концепт СВЯТІСТЬ зазвичай виражається символом хреста: *The cognizance was argent, a tau cross gules. The argent was to signify the white of virgins, we were let to know, and the red cross was for the Grail* [9, с. 97] Ще один релігійний артефактний символ – символ якоря вербалізує концепт НАДІЯ і завжди асоціюється з цією концептосферою, тобто два якорі на гербі Пепіса символізують надію: *They all bear Pepys's Coat of Arms on their boards, on the first of which are the Two Anchors of the Admiralty crossed behind a Shield, inscribed SAM PEPYS CAR ET JAC ANGL REGIE A SECRETIS ADMIRALLE. The Shield is surmounted by his Crest. On the last board are his Arms and his Motto MENS CUJUSQUE IS EST QTIISQTTE* [9, с. 585].

За способом відображення дійсності символи протиставляються як **зображальні**, або раціонально-логічні (символи абстрактних понять, філософських категорій, символи імітації якостей, властивостей явищ і предметів, символи кодування внутрішньої форми, простору, глибини), та **виражальні**, або емоційні (комплекс психологічних символів: символи переживань, емоцій, почуттів, настроїв). Так, кандали та окови на чорному фоні символізують неволю і таким чином є зображальними:

(1) *A fetterlock and shacklebolt azure on a field sable – what may that mean?* [7, с. 246].

Малюнок серця як артефакту постає символом кохання, тобто виражає комплекс емоцій та почуттів:

(2) *one knight bore a bleeding heart, indicative of his passion* [8, с. 540].

Таким чином, до артефактних гербових символів відносяться щит, шолом, намет, деякі почесні та другорядні фігури, штучні негеральдичні фігури. Це слова-символи на позначення зброї, одягу, музичних інструментів. Вони мають свою класифікацію, виражають різноманітні концепти та виконують ряд мовних функцій. Кожен з цих символів виражений певною лексемою чи набором лексем, подекуди навіть фразеологічних, які складають систему мови геральдики і представлені в прозових та поетичних творах англомовної художньої літератури. Перспективним видається подальше класифікування геральдичних слів-символів в англомовній літературі, а також питання мультимодального аналізу геральдичних слів-символів та їхніх семантико-функціональних особливостей у літературному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчук Ю. К. Герб. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г–Д. С. 88.
2. The Works of Sir Thomas Malory. Oxford : Clarendon Press, 1967. 362 p.
3. The Poetic and Dramatic Works of Alfred Lord Tennyson. Whitefish : Kessinger Publishing, 2004. 412 p.
4. White T. H. The Once and Future King. New York : The Berkley Publishing Group, 1987. 421 p.
5. Keats J. Selected Poems. London : Penguin Books Ltd, 1996. 290 p.
6. Richardson S. Clarissa, or The History of a Young Lady. Charleston : BiblioBazaar, LLC, 2007. 1308 p.
7. Scott W. Ivanhoe. Ware : Wordsworth Classics, 2000. 386 p.
8. Scott W. Quentin Durward. London : Foreign Languages Publishing House, 1962. 327 p.
9. British National Corpus – Corpus of Historical American English. URL: http://www.corpus.edu (Last accessed: 27.10.2025).
10. Fox-Davies A. C. A Complete Guide to Heraldry. New York : Skyhorse Publishing, 2007. 647 p.
11. Pimbley A. F. Dictionary of Heraldry. URL: http://www.luz-herald.net/free/lettres.html (Last accessed: 24.10.2025).
12. Volborth C. A. Heraldry of the World. Norwich : Fletcher & Son Ltd, 1973. 310 p.
13. Wade W. C. The Symbolisms of Heraldry. London : George Redway, 1989. 246 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026